

Vybrané otázky a odpovědi k tématu spolupráce katolických kněží se Státní bezpečností

Od podzimu 2006 se na stránkách tisku opět vede diskuse, týkající se tématu někdejších spolupracovníků Státní bezpečnosti (StB) v řadách kněží římskokatolické církve. Následující text pojednává o některých aspektech této smutné problematiky. V žádném případě si však nečiní nárok postihnout téma v celé šíři, snaží se pouze přiblížit některé otázky na základě studia archivních dokumentů bývalé StB.

Kolik bylo v katolické církvi agentů?

Přestože se v minulosti ve sdělovacích prostředcích objevily různé konkrétní odhady, vycházející z řad církve i laické veřejnosti, je třeba hned v úvodu říct, že přesný počet agentů, resp. tajných spolupracovníků StB (agent je jenom jednou z kategorií spolupracovníka), v současné době znám není a zřejmě ještě nějakou dobu nebude. Všechny odhady operující s konkrétními čísly jsou pak v souvislosti s tím zavádějící.

V letech 2002–2003 byla provedena plošná dokumentace počtu tajných spolupracovníků StB mezi kněžími v rámci litoměřické diecéze podle personálního stavu z roku 1989. Na základě jejích výsledků můžeme konstatovat, že v této době zde měl nějakou zkušenost se spoluprací každý pátý kněz. I tento údaj je však závislý na řadě okolností, především na historických souvislostech. Do litoměřické diecéze byli překládáni za trest kněží, kterým státní moc věnovala obzvlášť velkou pozornost, proto pokud bychom provedli podobné výzkumy v Brně nebo např. v Hradci Králové, dostali bychom pokaždé zřejmě zcela jiné číslo. Jiná situace zde byla např. koncem 60. let a na přelomu let 70. a 80. Odpověď na výše položenou otázku tak bude možné najít teprve po objektivní analýze dochovaných archivních materiálů, což jistě nebude záležitost nejbližších týdnů nebo měsíců.

AKCE:	PALÁČ - 1	DATUM:	26. 3. 1988
MÍSTO:	Loretaňské nám. v 12 ³⁰ hod		
POPIS FOTA:	Ženy, které opustily kostel P. Marie Andělské		
SI-00 4101 151		02 - S-PP	T 45

Fotografie, kterou pořídili v roce 1988 příslušníci StB při sledování věřících (ABS, f. IV. S-SNB, Palác 1)

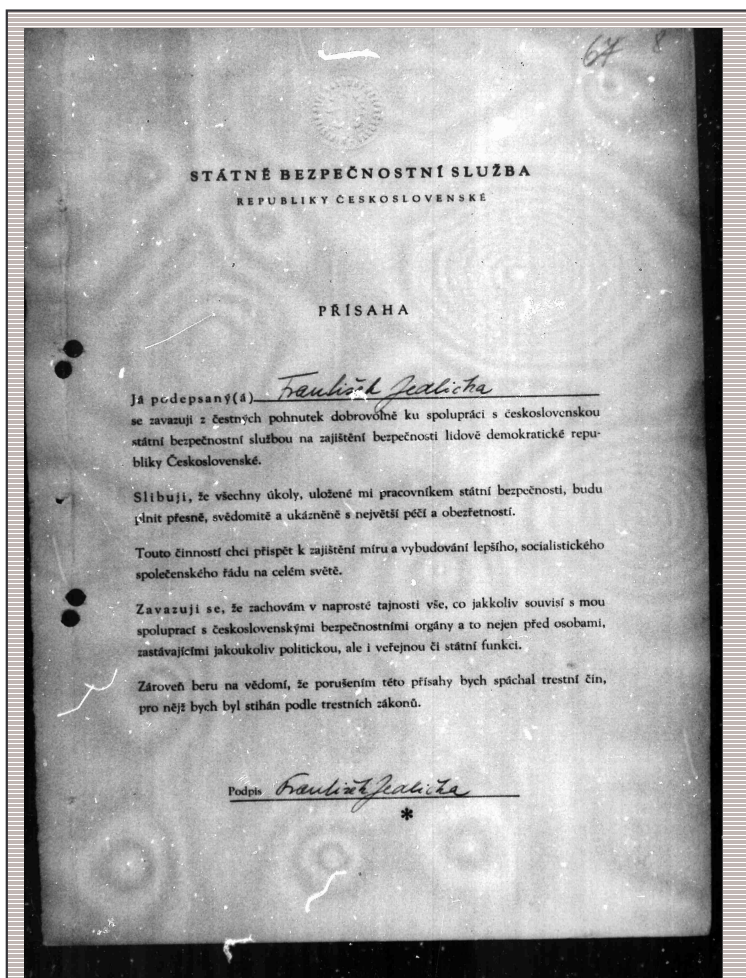
Proč kněží se Státní bezpečností spolupracovali?

Hned v úvodu bychom měli konstatovat, že naprostá většina kněží, přijímala spolupráci pod nátlakem StB. Škála výhrůžek byla samozřejmě velmi široká a postupem času se vyvíjela.

V 50. letech byla velmi silnou motivací možnost zatčení a souzení za protistátní činnost. (Například P. Jaroslav Kašpar, administrátor jedné z farností v Opavě byl 30. srpna 1951 tajně zatčen opavskou StB a během nočního výslechu podepsal závazek ke spolupráci. Okamžitě po propuštění si svoji slabost uvědomil a sám se dekonspiroval před řadou svých známých. Následně byl skutečně zatčen a odsouzen k 12 letům odnětí svobody, z kterých si 9 skutečně odpykal.) V této souvislosti je třeba poznamenat, že případů, kdy kněží odmítali jakoukoliv další spolupráci s StB ve velmi krátké době po „zverbování“, bychom našli celou řadu.

V době normalizace byly nejčastějšími výhrůžkami administrativní postihy: především odejmutí státního souhlasu, přeložení do nějaké zapadlé farnosti v pohraničí, ale např. i zbavení svéprávnosti. Definitivně zvítězil trend zbytečně nevytvářet mučedníky. Pokud se vyhrožovalo zatčením, tak spíše na základě zástupné kriminality (např. špatně vedená evidence výtěžků z kostelních sbírek byla hodnocena jako hospodářská trestná činnost atd.)

Při získávání kněží ke spolupráci byl mnohdy využíván „kompromitující materiál“. I zde jde o problematiku značně různorodou a je třeba počítat s tím, že při studiu těchto materiálů se objeví řada informací, týkajících se soukromého života kněží. Také tady byl během let samozřejmě patrný posun – zatímco v 50. letech se hledaly politické prohřešky, které by bylo možné využít pro vyhrožování vězením, v době normalizace převládal u StB jednoznačný zájem o soukromí. Ve svazcích se vyskytují různá, většinou nijak nepodložená podezření, týkající se porušování celibátu, nemanželských dětí, homosexuality, pedofilie atd. Zvláště zde je nutné postupovat při hodnocení těchto materiálů velmi opatrně: např. jako pedofilie bylo charakterizováno i to, že kněz provedl dvě malé holčičky po kostele a na rozloučenou je pohládl po hlavě. Vydírání se mohlo týkat i rodinných příslušníků, proto argument, že kněží při odmítnutí spolupráce nemuseli brát zřetel na rodinu, nelze považovat za přesvědčivý. V souvislosti s tím, co již bylo řečeno, je třeba také zdůraznit, že StB byla v podstatě socialistickým podnikem a její příslušníci museli při budování masové sítě plnit „plán“ v počtu nově získaných spolu-pracovníků, kandidátů spolupráce, rozpra-covaných akcí apod.

Závazek ke spolupráci se Státní bezpečností podepsal kněz František Jedlička pod nátlakem v roce 1948. S tajnou policií intenzivně spolupracoval až do své smrti v roce 1984 (ABS, svazek arch. č. 750458 MV)

Jaké jsou možnosti interpretace svazků StB jako historického pramene?

Otázka interpretace je velmi složitá a mnohvrstevná. Pokusíme se proto o jisté zúžení a zjednodušení. Písemnosti bývalé StB jsou mimo jakoukoliv diskusi cenným pramenem. Jak bylo však již výše naznačeno v pasáži věnované kompromitujícím materiálům, je třeba k nim přistupovat velmi zdrženlivě. Konkrétně v případech katolických kněží byl např. poznatek získaný operativní cestou příslušníkem StB interpretován tak, že mohl dávat předpoklady pro zahájení nějaké akce. (Několik let byl např. sledován pro podezření z trestné činnosti špionáže kněz, který bydlel na okraji vojenského výcvikového prostoru Doupov. Důvodem bylo to, že z věže jeho kostela byl výhled do zakázaného území a místní důvěrník StB nahlásil, že jej několikrát viděl jít na věž s dalekohledem v ruce.)

Podobně tomu mohlo být v podmínkách „plánovaného hospodářství“ i v případě získávání a vedení tajných spolupracovníků.

Často se např. stávalo, že poté, co některý kněz odmítl další spolupráci, byl ještě dva až tři roky veden jako formální spolupracovník. V té době jej StB zkoušela „aktivovat“ pomocí „nuceného styku“, který pak byl vykazován jako agenturní. (Například P. Václav Dvořák z Nymburku byl registrován jako agent „Jizera“ v prosinci 1974. Již v jeho hodnocení za rok 1975 se uvádí: „Jeho přístup není takový, jako se jevil v prvopočátku.“ V roce 1976 s ním byly uskutečněny pouze tři schůzky, na kterých měl být „aktivován“. V roce 1977 podal pouze jednu agenturní zprávu. Přesto s ním byla spolupráce ukončena až v roce 1978. Mimochodem věta o spolupráci, která se jevila v počátcích jako perspektivní, se ve svazcích kněží objevuje poměrně často.

Na druhou stranu nemá cenu zastírat, že někteří kněží spolupracovali dobrovolně, a dalo by se říct, na ideovém základě. (např. P. Josef Buchta, bývalý partyzán a předúnorový člen KSČ, který byl komunisty počátkem 50. let dosazen za kapitulního vikáře českobudějovické diecéze místo internovaného biskupa Hloucha.) Existují samozřejmě i další případy, je třeba ovšem konstatovat, že jen málokdy se takto veřejně angažovaný kněz stával zároveň výkonným agentem StB, již vzhledem k tomu, že neměl zpravodajské možnosti, protože ostatní si na něj dávali pozor.

Zde je třeba připomenout zvláště tragickou a zároveň nebezpečnou skupinu těch, kteří byli na počátku ideovými odpůrci komunismu, avšak poté, co byli získáni ke spolupráci, u nich převážil utilitární přístup a stali se z nich vysoce výkonní agenti, kteří nečítka spolupracovali několik desetiletí. Připomeňme např. bratry Antonína a Františka Jedličkovi, kteří byli ke spolupráci získáni pod nátlakem na přelomu 40. a 50. let (u každého z nich měl však jiný průběh a každý z nich mu vzdoroval jinak) a zůstali vysoce hodnocenými tajnými spolupracovníky až do své smrti v první polovině 80 let. Podle dochovaných údajů měli podíl na zatčení řady lidí.

Znovu však zopakujme: v případě agilních spolupracovníků StB v řadách katolických kněží šlo o naprostou menšinu.

Když farář Antonín Jedlička v roce 1956 prozradil, že spolupracuje s tajnou policií, byl zatčen. Ve vězení opět začal s StB spolupracovat (ABS, svazek arch. č. 754434 MV)

Jaké zprávy StB od kněží vyžadovala?

V naprosté většině případů byli kněží vázáni proticírkevními referáty (i když samozřejmě existovaly výjimky – především u aktivistů tajné církve) a ty je úkolovaly opět do problematiky katolické církve. Takových akcí jako např. akce „Dědek“, tedy pohřeb filozofa a mluvčího Charty 77 prof. Jana Patočky, při které byla prostřednictvím kněze-agenta ovlivněna i široká veřejnost, je poměrně málo.

Co se týče možného využití podávaných zpráv – škála byla samozřejmě velmi rozsáhlá podle obsahu: od zprávy, která byla označena jako zcela nepoužitelná, přes zprávy, které měly StB pomoci v monitorování a vytváření si obrazu „zájmového prostředí“, až po takové zprávy, které byly využity při „realizaci“, tedy nějakého administrativního nebo soudního postihu člověka, o kterém pojednávaly. Zde je třeba zdůraznit (aniž bychom samozřejmě chtěli nějak relativizovat význam tajných spolupracovníků pro StB), že realizátory represivní proticírkevní politiky byli v prvé řadě příslušníci Státní bezpečnosti. Na ně bychom v žádném případě neměli zapomínat.

Rádi bychom zároveň upozornili na to, že většina agenturních záznamů, které se dochovaly, byly sepsány příslušníky StB na základě toho, co jim ústně jejich tajný spolupracovník sdělil. Jde tedy v podstatě o sekundární pramen, kterému mohl být vtisknut i mnohem extenzivnější význam, než měl (viz výše). V tomto směru jsou jednoznačně primárním pramenem snad jedině vlastnoruční agenturní zprávy, které však byly většinou skartovány již při ukončení svazku, takže se dochovaly jen ve velmi málo případech.

Co v archivech není?

Obáváme se, že by šlo o mnohem delší seznam než výčet toho, co se dochovalo. Svazky byly ukládány většinou na dobu určitou, proto v podstatě záleželo na pečlivosti zaměstnanců příslušných archivů, zda byly skartační lhůty dodrženy, nebo ne. K vnitřnímu proskartování došlo navíc většinou již při uložení svazku, jak jsme se již zmínili. Vnitřní skartace probíhaly i v archivech v době, kdy svazky byly již uloženy. Nezákonným skartacím koncem roku 1989 pak podlely téměř všechny tzv. „živé svazky“, tedy ty, které ležely v trezorech příslušných operativních pracovníků.

Existuje možnost, jak část svazků rekonstruovat pomocí vyhledávání kopií dokumentů, uložených v jiných svazcích. Jde však o práci poměrně náročnou a je třeba smířit se s tím, že některé dokumenty jsou ztraceny natrvalo.

Lze očekávat od archivního studia nějaká další překvapení?

Bezpochyby ano, a to jak příjemná, tak nepříjemná. Co se týče těch nepříjemných, lze předpokládat, že budou nalezeny záznamy lidí, kteří se dosud v žádném seznamu z nějakého důvodu neobjevili.

Co se týče těch příjemných, pevně doufáme, že tím největším bude to, že počet lidí, kteří se spoluprací se Státní bezpečností skutečně nějakým způsobem zkompromitovali, bude mnohem menší, než se dosud odhadovalo, a že se budeme do budoucna moci zaměřit na ty radostnější stránky církevní historie.

(Text zpracoval PhDr. Jiří Plachý podle osnovy přednášky, kterou 14. února 2007 proslovil v České křesťanské akademii v Praze. Obrazovou přílohu a popisky připravil PhDr. Petr Blažek.)